

Zaman nedir?

Doç. Dr. Lütfü Hanoğlu

1962'de Manisa'da doğdu. 1985'te Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Mecburi hizmetini 1985-88 yılları arasında pratisyen hekim olarak Mardin'in Silopi İlçesi'nde yaptı. 1988-92 arasında Bakırköy Ruh ve sinir Hastalıkları Hastanesinde Nöroloji İhtisası yaptı. 1993-2000 yılları arasında Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 3. Nöroloji Kliniğinde başasistan olarak çalıştı. 1996'da Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi nöropsikoloji laboratuvarı ve davranış nörolojisi konsültasyon polikliniğini kurdu ve yönetti. 2000 yılından itibaren devlet hizmetinden ayrılarak özel sektörde çalışmaya başladı. Hanoğlu halen İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

“Şeb-i yeldayı müneccimle muvakkit ne bilir Mübtela-i gama sor kim giceler kaç saat.”
(Fuzuli)

Zaman nedir? Bu soru muhatabına göre farklı anlaşılır, taşıdığı nüansları kendini muhatap alana göre açığa vurur. Soruyu fizikçilere sormuş olsak, hızın bir türevidir denilebilir Einstein'dan beri. Fakat sorunun muhatabı Newton olsaydı; yanıt, zamanın mutlak olduğu, kendi başına var olduğu olacaktı. Soru biyolojik evren içerisinden de anlamlıdır. Nörobilimciler, “İnsanda zamanı belirleyen biyolojik düzenekler var mı, varsa nasıldır?” kısmının muhatabı kabul ederler kendilerini. Ama asıl önemli olan; hepimizin hayatlarını, kültürümüzün dokusunu belirleyen, geçmişimizi anlamlı, geleceğimizi planlanabilir kılan soru her halde zamanın insan ve onun içinde yaşadığı toplum için ne olduğu, nasıl olduğu, neye delalet ettiği, nasıl anlaşılması gerektiğine dair olandır.

Ahmet Haşim'in *Müslüman Saati* adlı denemesinde muhatabı olduğunu düşündüğü soru da budur. Haşim'in “saat”ten kastı, “zamanı ölçen alet” değil, bizzat “zaman”dır. Hepimizin aşına olduğu hüzünlü bir lezzetle “alaturka” saat ile “alafrağa” saat üzerinden iki ayrı “hayata bakış tarzı”nı karşılaştırır ve geri gelmemek üzere kaybedilenin yasını tutar.

Üzerinde yaşadığımız dünyamızın başlangıcından beri her çağın kendine ait bir zaman algısı olmuştur ve Agamben'in deyişiyle “Özgün bir devrimin ilk görevi sadece dünyayı değiştirmek değil, aynı zamanda (ve öncelikle) zamanı değiştirmektir.”

Antik Yunan-Roma döneminin anlayışına göre zaman döngüsel ve süreklidir. Bu nedenle zamanın bir yönü de yoktur. Yani tam anlamıyla ne başlangıcı, ne ortası, ne de sonu vardır. Aristo'ya göre Truva Savaşının öncesinde mi yoksa sonrasında mı yaşadığımızı söylemek mümkün değildir. Hep tekrarlanan ritimler, döngüler içerisinde -doğum, ölüm, yeniden doğum- mevsimlerin döngüselligi gibi döngüsel bir zamanda yaşarız.

Ancak İbrahimi gelenek, bu döngüsel zaman sarmalından insanı çıkarmış ve hiçbir şeyin bir daha asla tekrarlanmadığı, geri dönüşsüz, doğrusal bir zamana yerleştirmiştir. İnsan tüm bu doğrusal, sadece ileri doğru akan zamanda geçen yaşamı boyunca asla birbirini tekrar etmeyen durumlarla sınanır. Aziz Augustinus kadim Yunandan kopuşu şöyle ifade eder. “O halde, göksel cisimlerin devinimlerinin zamanı oluşturduğunu söylemek bana artık uygun gelmiyor. Ey ruhum senin içinde ben zamanı ölçüyorum.”

İslami gelenekte de benzer biçimde, hiçbir zaman anlık ortaya çıkan durumlar bir daha geri gelmez, dolayısıyla sınavın da tekrarı yoktur. Ya kazanılmış, ya kaybedilmiştir. Telafi ve tekrar yoktur. Her zaman yeni durumlar, denemeler vardır. Bu yüzden vakit namazlarının aslında kazası yoktur. Her şey biriciktir. Mümin için anlam, geçici ve ancak belirli bir süre olan bu dünyada bir imtihanda olma durumunun gerçeğidir. Müslüman

ay takvimini kullanır. Güneş takviminin, ona bağlı mevsimlerin düzenli tekrarlanışının yarattığı döngüsel zihin halini kırabilmek için. Doğadan vehmedilen döngüsellğe kapılıp gitmemek için. Hac, ramazan, kurban ve bayramları gibi önemli zamanlar, her zaman başka mevsimlere denk gelir.

Batıda bilimin kucakında büyüyen modernitenin, modern bilimin laik zamanı da doğrusaldır. Ama laikleşirken lineer zamanın Tanrıya bağlı anlamı zorunlu olarak ortadan kalkmıştır. Bu anlam; evrim, sürekli iyiye doğru ortaya çıkan değişme fikri ile ikame edilmiştir. Anlam budur. İlerleyici evrimsel gelişme, her anlamda her alanda, biyolojik, toplumsal, ahlaki... Darwin'den bu yana bilim düşüncesi ve hayatın içerisine evrimin bu güçte tesiri ve Hristiyanlık ile laik düşüncenin aslında Müslüman zihin dünyasını pek de ilgilendirmeyen evrim üzerindeki savaşı bu bakışla da okunabilir.

İşte yüzyıllar süren bu ilerleme/geri kalma paradigması üzerinden sonunda olacak olan olur. Haşim'in dediği gibi Türkiye'deki saat sistemi 26 Aralık 1925'te “Günün 24 Saate Taksimine Dair Kanun”un kabul edilmesi ile değişir. Kanunun birinci maddesi, “Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gün, gece yarısından başlar ve saatler sıfırdan yirmi dörde kadar sayılır” demektedir. Daha önce ülkede güneşin battığı anı 12.00 kabul eden “alaturka saat” sistemi geçerliydi. Şimdi “teknik olarak” ne yapıldığını ve

böylece değiştirilmiş olanın ne olduğunu Haşim'den dinleyelim:

“Müslüman gününün başlangıcını şafağın parıltıları ve sonunu akşamın ışıkları tayin ederdi. Madenden sağlam kapaklar altında saklı tutulan eski masum saatlerin yelkovanları yorgun böcek ayakları tarzında, güneşin sema üzerindeki hareketiyle az çok ilgili bir hesaba uyarak, minenin rakamları üzerinde yürürler ve sahiplerini, zamandan takribi bir doğrulukla haberdar ederlerdi”.

“Yabancı saati alışkanlığından evvel bu iklimde, iki ucu gecelerin karanlığıyla simsiyah olan ve sırtı çeşitli vakitlerin kırmızı, sarı ve lâcivert ateşleriyle yol yol boyalı, büyük bir canavar halinde, bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik 'gün' tanınmazdı. Işıktaki başlayıp ışıkta biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı.”

“Yeni 'ölçü' bir zelzele gibi, zaman manzaralarını etrafımızda altüst ederek, eski 'gün'ün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte yeni bir 'gün' meydana getirdi. Bu, Müslüman'ın eski mes'ut günü değil, sarhoşları, evsizleri, hırsızları ve katilleri çok ve yeraltında mümkün olduğu kadar fazla çalıştıracak köleleri sayısız olan büyük medeniyetlerin acı ve nihayetsiz günüydü.”

“Unutulan eski saatler içinde eksikliği en çok hasretle hatırlanan saat akşamın on ikisidir. Artık 'on iki', solgun yeşil sema altında, ilk yıldız karşı, müezzinin Müslümanlara hitap ettiği, sokakların lâcivert bir sisle kapandığı, ışıkların yandığı, sinilerin kurulduğu ve yarasaların mahzenden çıkıp uçtuğu o te'sirli ve titreşen saat değildir. Akşam telâkkisinden koparak kâh öğlenin hararetinde ve kâh gece yarılarının karanlığında mevcut olmayan bir zamanı bildiren bu saat, şimdi hayatımızda renksiz ve şaşkın bir noktadır.”

“Şimdi Müslüman evindeki saat, başka bir âlemin vakitlerini gösterir gibi, bizim için gece olan gündüz ve gündüz olan saatleri gece renginde gösteriyor. Çölde yolunu şaşırınlar gibi biz şimdi zaman içinde kaybolmuş kimseleriz.”

Ama acımasız zaman, moderniteye de acımadı ve nihayet son dönem, yani postmodern dönem içerisindeyiz şimdi. Modernitenin lineer zamanların dinamosu olan ilerleme, gelişme mitinin yitirilişini yaşıyoruz. Her şey, her şeyle bağlantı içerisinde. Biri hemen diğerine kapı açar. Kurgusaldır her şey, sabit ve mutlak bir şey yoktur. Var olan sadece sen ne kurguladıysan odur ve sana gö-

redir. Anlamsız oluşun farklı ve modern bir ifadesidir bu. Ya da insan zihninin hem anlamsızlığa teslim oluşunun, hem de ona tahammül edebilmek için geliştirdiği en güncel yöntemin adıdır postmodernizm.

Bu dönemin habercileri olmuştu önceden de. Nietzsche belki mesleki saiklerle eski Yunandan devşirdiği sonsuz döngüsellik (ebedi tekerrür) düşüncesini insanın çaresizliğine ve yine de cesurca buna katlanmasına bir dayanak olarak ileri sürer. Bu ses, günümüz postmodern dünyasında Kundera'da bir karşılık bulur. Madem zaman döngüsel, insanın bu döngüsellik içerisinde yapıp ettiği önemsizdir, yani insan özgürdür. Belki anlam yitirilmiştir ama özgürlük geri kazanılmıştır, varoluş hafiflemiştir.

Ama anlamın ortadan kalkması, anlamsız fakat özgür bir dünya düşüncesi, insan için kolay kabullenilir bir şey olmuyor. Artık günümüz dünyasında yitirilmiş olan dinsel anlamın eski saflığı ile dönüşü de

imkânsız gibi duruyor. Öyleyse şimdi biraz ara formlar, kaçamak yolların ortaya çıkışını görüyoruz gibiyiz. Haşim'in "zaman içinde kaybolmuş kimseleri"ni, bir yandan çağımızın postmodern, hafif, özgür ve anlamsız zamanını zorunlu olarak yaşayan ama çağa uygun postmodern döngüsellik ve her şeyin birbiri ile ilişkiliği fikri içerisinde başarıyla bir tür anlam ifadesini de katabilen İbni Arabi, Mevlana ve değişik tasavvuf ehlinin fikirlerine rehber olarak sarılmaya çalışırken izliyoruz.

Kaynaklar

Çocukluk ve Tarih. G. Agamben, Kanat Yayınları, Kuram Dizisi 10, İstanbul 2006

Doğa Tasarımı. R.G. Collingwood, İmge Kitabevi, Ankara 1999

Gurebâhâne-i Laklakan, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, MEB Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, no: 17, İstanbul 1969.

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği, M. Kundera, İletişim Yayınları, İstanbul 1986